

A L'ENTORN DE LA POESIA. NOTES SOBRE INSPIRACIÓ I *TECHNÉ*

Maria Àngels Anglada

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

En aquest article, l'autora, que és poeta i membre de l'IEC, porta a terme la seva interpretació del fet poètic en la tradició grega i la cultura llatina. L'article es basa en una exposició oral que l'autora va impartir en el grup de recerca sobre Inspiració Poètica de la Càtedra Ramon Llull Blanquerna durant el curs 1996-97.

291

Cultura i oralitat

Començaré amb les reflexions de Bruno Gentili¹ sobre la poesia grega arcaica. La poesia grega, observa, va ser un fenomen profundament diferent de la poesia moderna, en els continguts, les formes i el tipus de comunicació. Tenia una estreta relació amb la realitat social i política, i amb l'actuació concreta de les persones dins la col·lectivitat; podia expressar, i expressava, vivències del mateix poeta o d'altres, però no va ser personal en el sentit modern.

Com que tenia com a contingut recurrent el mite, trobava una àmplia complicitat en el seu públic, i no estava mancada, ans al contrari, d'una funció didàctica. En aquest sentit s'expressava en l'àmbit dels simposis o convits, dels *konoï* o seguicis alegres, i de les relacions masculines -Alceu i Teognis- o dels *tiassos* femenins, una mena de "confraries", lligats amb la iniciació a la vida conjugal. Exemples d'aquesta forma de poesia són els poemes d'Alcman i de Safo.

L'element que la diferencia radicalment de la nostra -si bé després matisaré aquesta afirmació- és la manera de comunicar-se, a

¹ GENITLI, B. *Poesia e pubblico nella Grecia antica*. Roma-Bari, 1989.

través de la representació davant d'un auditori, per part d'un solista o d'un cor, acompanyats d'un instrument musical. El terme *mou-siké* designà la poesia en el seu conjunt, paraula i música juntes. El poeta s'anomenà *aede* (cantor) i *melopoiós* (autor de cants). Més tard *poietés*. L'ofici de poeta exigia una tècnica complexa i refinada, molt apreciada pel públic: al segle VI a.C. encara s'uneixen en una mateixa persona el poeta creador i el rapsode.

He dit que matisaria la radical diversitat de la forma de comunicació de la poesia arcaica i de la moderna, perquè la poesia oral ha durat fins als nostres dies, i encara és viva en alguns àmbits en la seva tipologia més popular. Alhora sembla que actualment tornen a ser molt apreciats els recitals de poesia. Sense sortir dels països europeus, trobem a Itàlia *l'improvisatore*, a Creta encara existeix o *rimadóros*, són ben coneguts els glosadors de Mallorca i Menorca, i no tant els cantadors d'Eivissa i Formentera. Més oblidats han estat els poetes orals i populars de la resta de Països Catalans, fins que Antoni Serra i Campins els ha estudiat en un exemplar article a la revista *Llengua i Literatura* d'enguany, assenyalant que eren anomenats corrandistes i enversadors.

Aquesta forma de creació i comunicació era freqüent a la Itàlia del segle XVIII, on es va fer remarcar Bernardino Perfetti, capaç de recitar un miler de versos. Potser, però, els més famosos són els *guslar* serbocroats, els de Bòsnia, els d'Albània, que han arribat fins als nostres dies. Ismaïl Kadare, el gran narrador èpic albanès, en el seu llibre *Le dossier H*,² encara que és una obra de ficció, s'inspira en fets reals i en la tradició de la rapsòdia èpica, ben viva a les muntanyes d'Albània en el nostre segle. Remarquaré, en un breu incís, que existeixen colpidores afinitats entre els herois de la llegenda albanesa i els del mite grec: hi ha una mena d'Orestíada albanesa.

Inspiració, *manía*, entusiasme

Tant en la poesia arcaica com en la poesia oral popular, sempre hi anaven unides creació i execució, i en aquest sentit podem parlar d'un aede-rapsoda, si més no en la versió personal, que no era mecànica, sinó amb variacions. Segons Hesíode, "componien i ordenaven" el cant. Sabem que encara era recitada oralment la poesia d'Arquíloc de Paros. Els models de rapsodes són els homèrics, Demòdoc i Femi. Però també Aquil·les i Helèna, a la seva manera,

² KADARÉ, I. *Le dossier H*, trad. de Jusuf Vrioni, París, 1989.

ho són, de rapsodes, en alguns episodis. Homer situa el cantaire en la categoria dels demiürgs, com els metges i els endevins. Més tard, quan es divulga -relativament- l'escriptura, l'activitat rapsòdica és sentida com un do diví.

En aquest aspecte Plató és "reaccionar", en situar el poeta en relació amb la possessió o *mania*; Simònides de Ceos, per exemple, va molt més endavant que ell, ja que interpreta la poesia com una veritable *techné*, és a dir, un art, amb normes precises, lligat a l'espai i a les imatges. Plató posa èmfasi en la idea de la inspiració divina, que anava lligada a les Muses o a *Mnemosine*, la Memòria, mare seva. Pel que fa a l'entusiasme o possessió de què ens parla el filòsof en el *Ió*, hi troben una correspondència molt interessant en la Itàlia del segle XVIII, en la poesia recitada o cantada amb acompanyament de cítara, com en temps d'Homer. Francesco Gianni és descrit per un testimoni, Fabio Montani, el qual ens explica que quan improvisava l'hauríem vist "reconcentrar-se en ell mateix, arborar-se-li el rostre, encendre's els seus ulls... posar-se tota la seva persona en un veritable estat convulsiu".

Es tracta d'un curiós paral·lel amb el poeta Diògenes de Tras, del segle III a.C., segons el testimoni d'Estrabó, quan cantava impulsat per la inspiració apol·línica. Afegiré -i amb això faré d'advocat del diable- que el *Ió* platònic, si ens el mirem amb els ulls de l'home modern -posterior al Renaixement-, ens resulta ben sofisticat: com si afirméssim que explicaria molt més bé *Guerra i pau*, de Tolstoi, un general en exercici que no pas un escriptor o un crític literari. Cal que ens posem en el context grec antic, que escoltava Homer no tan sols com un mestre de poesia sinó de *realia*: geografia, genealogia, art naval...

Un cop d'ull als poetes llatins

És interessant d'observar la dialèctica Muses/elaboració en alguns poetes llatins. Comencem per dos fragments de Virgili:

*"Illo Uergilium me tempore dulcis aiebat
Parthenope studiis florentem ignobilis otii,
carmina qui lusi pastorum audaxque iuuenta,
Tityre, te patulae recubans sub tegmine fagi."*³

El nostre Llorenç Riber tradueix:

"En aquell temps Partènope amorosa

³ VIRGILI, *Georgicon*, Lib. III, 562-565.

em dava nodriment a mi, Virgili,
 que l'oci innoble feu florir en versos,
 per joc vaig fer cançons de pastoria
 i en mon jovent, que em feia audaç, a l'ombra
 ampla d'un faig t'he celebrat, oh Títir!"

El traductor, al meu entendre, força un xic el sentit que aquí té *lusi*, accentuant el caràcter de joc en la poesia; potser és més ajustada la traducció del nou diccionari llatí-català, "en plagué compondre cants pastorals". Catul l'usava en el mateix sentit que Virgili "*otiosi multum lusimus in tabellis meis*", és a dir, "desvagats, passàrem molta estona escrivint en les meves tauletes".

Tota l'obra de Virgili palesa que no es prenia la poesia com un joc. Al mateix poema, les *Geòrgiques*, en el llibre II, hi trobem una invocació fervorosa a les Muses:

*"me uero primum dulces ante omnia Musae
 quarum sacra fero ingenti percussus amore...
 accipiant."*

"... i abans que tot en el cor llur m'admetin /
 les dolces Muses, a les quals d'immensa /
 amor colpit, reto honra i sacrificis."

Horaci, en els seus inicis, té una musa diferent: la necessitat, la pobresa: "*paupertas impulit audax / tu versus facerem*", "la pobresa audaç m'impulsà a fer versos". El poeta, però, ha de ser molt responsable en relació amb la seva obra: "passarà pena i semblarà que juga". Critica el menyspreu de l'art per part dels poetes llatins, perquè fan cas de Demòcrit que exclou de l'Helicó els qui tenen seny. Es decanta, doncs, per l'elaboració, la *techné*. Creu, d'altra banda, que l'excessiu amor a la riquesa aparta els romans de la poesia: "La Musa donà enginy als Grecs, la Musa als Grecs concedí que parlessin amb boca rotunda, perquè de res no eren àvids, sinó de glòria".

Aquesta concepció del diner com a enemic de la poesia i de la inspiració, tornem a trobar-la en un poeta de la llatinitat tardana, el gal.loromà Sidoni Apol.linar, que Xavier Bellés ha traduït tan bé al català⁴. Es queixa, el poeta i bisbe, de l'excés d'impostos, perquè la Musa, en comptes de poder llegir Virgili i Terenci, s'ha de dedicar a comptar els sextants i les unces del fisc. És a dir, amb paraules modernes, ha de preparar la declaració de renda. Ens trobem ja als inicis de l'Edat Mitjana:

⁴ APOL.LINAR, S. *Poemes*, XIII, Barcelona, 1994.

*"nam nunc Musa loquax tacet tributo,
quae pro Uergilio Terentioque
sextantes legit unciasque fisci".*

Un cas atípic: Angela Veronese

Abans d'esmenar el testimoni dels poetes d'ara, aturem-nos en el cas realment curiós de la poeta italiana Angela Veronese⁵ (1779-1847). Filla d'un jardiner, va néixer, com ens diu ella mateixa, a les ribes del Piave, en un poblet anomenat Biandine, a prop de Treviso.

Es tracta, ens diu, d'una "inadecuada filla del bosc", però seria més real dir dels jardins. Perquè el seu pare era jardiner de nobles italians, responsable de veritables parcs-jardins. Angela no va anar a l'escola: perquè l'escola a què assistí era la casa d'una velleta que els ensenyava el catecisme i "costura". La seva àvia, però, li ensenyà de llegir i un ajudant del seu pare era "lector" de novel·les de cavalleria. Als tretze anys, el fill del carter li deixa un llibre de Metastasio i li regala sobres vells per escriure. N'aprèn sola, calcant lletres en un vidre.

Les Muses, doncs, o la inspiració, tenen un paper en la seva dedicació a la poesia: als tretze anys escriu el seu primer poema, dedicat a l'aurora. "Jo improvisava els meus versos sense altres testimonis que els arbres i les estàtues del jardí". Els improvisa abans d'aprendre d'escriure, i als catorze anys ja inventa un sonet! Com que encara no escriu bé, li dóna forma escrita retallant lletres dels diaris. Llavors els nobles per a qui treballa el seu pare descobreixen el seu talent, i li regalen Petrarca, una traducció de l'*Eneida* i una altra de les *Metamorfosis* d'Ovidi. Bons mestres! Som, però, als temps de les "Arcàdies", dels poemes pastorals, i ella segueix l'estil de l'època, fins i tot en el sobrenom. La seva obra més fresca i viva és, justament, la seva autobiografia.

Els poetes del nostre temps

Georges Haldas és un dels poetes que reflexiona sobre la creació lírica, vull dir que exposa les seves reflexions en un llibre, *Estat de poesia*, esmentat per Marià Manent⁶. Per a ell la creació literària

⁵ VERONESE, A. (Aglaià Anassilide), *Notizie della sua vita scritte da lei medesima. Rime scelte*. a cura de Manlio Pastore Stocchi-Felice Le Monnier, Firenze, 1973.

⁶ MANENT, M. *Poesia, llenguatge, forma*. Barcelona, 1973.

és com un viatge des del "moment feliç" fins al discurs que aquest moment inspira. Per a Haldas els "moments feliços" solen ser impressions visuals: la visió d'una plaça familiar un matí de sol, uns lilàs damunt d'una paret que són a punt d'enderrocar, la cabellera d'una noia o el caminar d'un minusvàlid. Aquest darrer esment em va impressionar, perquè jo havia escrit, feia poc, un poema inspirat en una noia en cadira de rodes. Després d'aquest primer impuls, ens diu Haldas, ve el moment creador, que per a ell és ple de tensió, és com una força obscura, una energia que es replega en ella mateixa abans d'expandir-se. Haldas oscil·la entre la tristesa i l'esperança, com a poeta. Afegiré que resideix a la Suïssa francòfona, pàtria de la seva mare, però ell va néixer a Grècia, de pare grec.

No per a tots els poetes és igual el camí. La inspiració pot prendre la forma d'una "idea o visió reposada", en Gabriel Ferrater. O, més sovint, és "el primer vers donat", en mots de Josep Carner, que, *mutatis mutandis* es poden aplicar a Marià Manent, a Maria-Mercè Marçal, a mi mateixa. Per a Eugenio Montale, "la poesia és música feta amb paraules i per això amb idees; neix com neix, d'un to inicial que no es pot preveure fins que neix el primer vers". Després ve el treball d'elaboració, generalment, encara que de vegades la inspiració s'allarga, deliciosament, a tot el poema: aquest era sovint el cas en la creació de Clementina Arderiu. Elements favorables, segons la meua experiència, són: la paciència, un cert silenci, de vegades la música, un paisatge... però també la tensió, un poema d'altri, una fotografia, una notícia.

No és tampoc un sol camí el dels poemes breus i el del poema llarg, sigui narratiu o d'una altra mena, el poema-novel·la. Comparant-lo amb aquesta, el seu inici pot ser un repte amb un mateix, una temptació. Ens ho explica Attilio Bertolucci, autor de *La camera da letto*: "Era l'any 1956 i em posava a la feina, amb felicitat i paciència, a 'aquell llarg ensomni dividit en capítols', per usar una frase de Rousseau.

"La cosa em temptava perquè sempre havia envejat als novel·listes aquell personatge seu, velat i fugisser, el Temps, que des de l'*Odissea* a la *Jerusalem* ens ha portat a la *Recherche*. M'és permès d'anomenar novel·listes Homer i Tasso, si és clar que podem anomenar poeta Proust?

"(...) amb la secreta intenció de demostrar que es pot fer poesia deixant que ella ixi com el sol després d'un matí ennuvolat".

Pel que fa al naixement d'una vocació o una dedicació lírica, escoltem també l'experiència d'alguns poetes. Francisco Brines, poeta valencià d'expressió castellana, escriu: "Els meus primers poemes, malgrat la seva exagerada mediocritat, em van proporcionar

una experiència màgica, suposo que aleshores sols comparable a l'ús sexual del cos si la trobada de tan refinat plaer hagués anat un dia a la creació d'una criatura desitjada (...) recordo un d'aquells dies... el noi és davant d'una finestra mirant com la tarda s'encenia després d'una tempesta sobtada i primaveral, amb un sol de resurrecció... ha quedat un nou color a les palmeres, són més vius i propers els extàtics rosers del pati, i a poc a poc, des de tan moll silenci, va tornant l'olor de tots els tarongers; quan la tarda moria, el poema estava definitivament acabat; el noi havia estat el màgic creador de la tarda i per això la sentia com la més bella de la seva vida. No hi fa res que aquell poema fos dolent i decididament influït per Juan Ramón; jo aleshores no tenia una veu pròpia, però, tot i això, el plaer d'escriure mai no va ser tan fort com en aquells anys... Havien de transcórrer més de deu anys d'escriptura silenciosa abans de publicar el meu primer llibre”.

Diu Clementina Arderiu: “Em rondaven versos pel cap. Els primers que vaig escriure va ésser a Ripoll, al parc. No valen res”. A la revista *Puigmal*, de Ripoll, l'any 1911 publica el seu primer poema, quan té 22 anys, “El poema feliç”:

“Que allà en el fons, quan tot comença
l'infant que jo he estat
mentre somriu i giravolta
ja enyora soledat
i sent un ritme que l'envolta
que mai no és moridor”.

El ritme que em va començar de perseguir, també a mi, a la infantesa, en una vella casa de Vic, al carrer de la Riera, i sobretot al seu gran i una mica selvàtic jardí, a l'escala coberta de gessamins-recordada al cap de molts anys en el poema “Record de Vic des d'Esparta”- i en una paret amb heura que surt a gairebé tots els meus llibres. Fins l'any 1972 -als quaranta-dos anys- no publicaria el meu primer llibre de poemes, *Díptic*, compartit amb Núria Albó, enriquit amb dibuixos de Ricard Creus i amb un preciós pròleg de Marià Manent. Sempre he recordat les seves paraules, perquè són les d'un autèntic mestre: “Els mots tots sols no fan la poesia. És la poesia, en la seva transparent complexitat i el seu difícil equilibri, la que els dona allò que Maurici Boucher anomena l'aura”.

No sóc jo qui ha d'escatir si l'he aconseguida, l'aura; ara, allò que puc provar de fer, és esbrinar un xic quines han estat les “Muses” dels poemes del meu darrer llibre, *Arietta*, que consta

només de vint-i-cinc poesies. Tot rellegint-les, en trobo quatre que són fruit d'un encàrrec: la circumstància, doncs, ha portat la inspiració en els números 17, 41, 47, 25. En altres avinenteses, el record d'un vers d'altres autors ha provocat el poema, com en el cas del que duu per títol "Aprentatge" i que comença amb un vers manllevat a l'esplèndid "Hèlena" de Iorgos Seferis, i en el poema "Sarajevo" inspirat en Francesc Parcerisas.

L'elegia també té el seu lloc dins *Arietta*; no considero, però, com a tal, el poema dedicat a Salvador Espriu en el desè aniversari de la seva mort. Més aviat va néixer d'un impuls quasi irat, arran d'un comentari injust sobre la seva obra. Alhora, volgudament, hi ha un record de dos escriptors grecs moderns, Pandelis Prevelakis⁷, cretenc, i Àngelos Sikelianós, que li dedicà un bell poema amb una imatge del monestir d'Arkadi, a Creta, primera espurna de la revol'ta contra els turcs.

Com a data potser curiosa, afegiré unes notes sobre el poema "El bosc". És dedicat al gran botànic Beckery Huisman, també poeta, i en aquest cas la musa va ser... un reportatge de la televisió francesa, dedicat a aquest científic. Beckery Huisman, en efecte, va descobrir un bolet o fong nou, en una fageda de França, i, en homenatge a uns amics seus, també naturalistes tocats per l'amor a la poesia, el va batejar amb el nom d'*hygrophorus poetarum*. No és pas sense causa, doncs, que es mereix un poema!

No apporto aquests fets per cap pruija de parlar dels meus poemes, sinó com una dada més en la cadena de la veu lírica, fruit d'una experiència, tan limitada com vulgheu, però ben personal. En aquest context, doncs, remarco que la naturalesa és un primer pla o un rerefons constant en els meus poemes, per la circumstància vital del meu contacte habitual amb ella, per tal com visc a l'Empordà, i he viscut els anys on es forma la vocació poètica a la Plana de Vic. Això es reflecteix fins i tot en el títol d'alguns poemes, "Des de Llançà", "Tardor a Requesens", "El lleó", dedicat a Serrabona, ja que no són rares les visites al Rosselló.

Pel que fa al títol del llibre, *Arietta*, és fill de la meva admiració per la música en general, però, més concretament, per les sonates pianístiques de Ludwig van Beethoven i en especial pel segon i últim moviment de la darrera sonata, que duu aquest títol -enganyós?- d'"Arietta". Dic "enganyós" a dretcient, i l'adjectiu és transparent per a aquell que provi de tocar-la sense ser un artista consu-

⁷ Autor, entre altres obres, del llibre *Crònica d'una ciutat*, sobre Rethimno, llibre que inspirà el poema Sikelianós.

mat. I què és la nostra dedicació a la poesia, sinó la recerca constant d'una música mig sentida, d'una bellíssima Arietta mai prou aconseguida?

Abstract:

In this article, the author, also a poet and member of the Institute of Catalan Studies, explains her interpretation of the poetic fact starting from the aesthetic models of classical Greek and Latin culture. This article is based on the oral exposition that the author gave in a work session of the research group on Poetic Inspiration of the Càtedra Ramon Llull Blanquerna during the academic year 1996-1997.